

יז: בתר מעיקרא ובתר תבר מנא

יז: "תנו רבנן תרנגולין שהיו מחטטין... דקאזיל מיניה מיניה וברש"י.

ביאור הספק:

- נמוק"י ז. ד"ה 'בתר מעיקרא' והלאה עד ד"ה 'מנא תבירא' כולל, רא"ש פ"ב ס"א "ומיבעיא ליה לרבא... כאילו שבר".
 - בעה"מ יא: באלפס, שם במלחמות ה' "ויש דרך אחרת בפי' זו השמועה...", (חידושי הגר"ח על סוגיין¹).
 - כו: "ואמר רבה זרק כלי... מפני שקירב מיתתו", רשב"א ד"ה 'ואמר רבא', ראב"ד ד"ה 'הא דאמר רבה', (חידושי הגר"ט סימן קכו-ז).
 - (שטמ"ק ד"ה 'בעי רבא').
- תוד"ה 'זרק כלי' – זורק חץ על כלי:

- תוד"ה 'זרק כלי', רשב"א ד"ה 'ובא אחר ושברו', (תוספות ר"פ 'דאמר רבא').
- רא"ש פ"ב סי' ב "ומסקינן דהתיזה ברה"ר... היה בחצר הניזק", קצות שצ, א עד: "...ע"י כחו חצי נזק משלם", (או: יש"ש ב, ד ד"ה 'ועוד אסקינן' האחרון), נמוק"י ז. ד"ה 'אלמא בתר מעיקרא'.

מקורות מצורפים:

המאור הגדול מסכת בבא קמא דף יא עמוד ב:

אמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור מאי טעמא מנא תבירא תבר הרי"ף ז"ל כתבה למימרא דהלכתא היא ואנן מספקא לן מלתא מדחזינן לרבא דהוא בתרא דאיבעיא ליה אי אזלינן בתר תבר מנא אי בתר מעיקרא ולא איפשיטא ליה. הלכך חיישינן לה ודיינינן לה כדין ממון המוטל בספק וחולקין אף על גב דבעלמא לא דיינינן ליה כה"ג הכא חיישינן לרבה דפשיטא ליה ולמאי דפסק הרב ז"ל ודיינינן בהכי בדרך פשרה ואנו תמהין על הרב אלפסי ז"ל דכתב בההוא דתרנגולין שהיו מחטטין בחבל דלי והוא דקא אזיל

¹ בעיקר בקטע הראשון, התירוץ של הגר"ז פחות משמעותי לענייננו אע"פ שיש בו חידוש גדול בדיני 'אבודה ממנו ומכל אדם'.

מיניה מיניה אלמא בתר תבר מנא אזלינן ואי סבירא ליה כרבה דבתר מעיקרא
אזלינן קשיאן אהדדי.

מלחמת ה' מסכת בבא קמא דף יא עמוד ב:

ויש דרך אחרת בפי' זו השמועה בעצמה והוא שנפרש ונאמר דרבה בתר בסוף
אזיל והא דקאמרי' בגמ' ותפשוט ליה מדרבה הכי פירושא תפשוט דבתר בסוף
אזלינן מדאמר רבה ובא אחר ושברו במקל פטור ולא אמר הראשון חייב דאי
ס"ד בתר מעיקרא אזיל הל"ל הראשון חייב ואשמועינן רבותא ולא לימא דשני
פטור דשני אפי' אזלת בתר בסוף פטור כיון שסופו להשבר ואין לו דמים עכשיו
אלא ודאי מדאיצטריכא ליה פטורא דשני ש"מ דראשון נמי פטור דבתר בסוף
אזלינן וזו קשה לדברי רבינו שלמה ומקצת המפרשים ז"ל שאמרו דמדרבה
שמעינן דבתר מעיקרא אזלינן דהא אפי' אזלת בתר בסוף פטור שאין לו דמים
לזה ומה ישלם וה"נ משמע סוגיא דרבה בזורק תינוק דהא תלמוד הזורק פטור
לדברי הכל והשני בין בשור בין באדם חיובו מפני שקרב את מיתתו ואי בתר
מעיקרא ראשון ליחייב לדברי כולם והשני יהא פטור ועוד אמר רבה לענין כופר
פלוגתא דר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן ורבנן ואי אמרת דבתר מעיקרא אזלינן
האי נמי כמת דמי והיאך משלם כופר אפי' לר' ישמעאל דאמר דמי מזיק הרי
גברא קטילא לגמרי קטל ולא השור בסקילה ולא בעלים משלמין כופר ואף על
פי שקרב מיתתו דכתיב והמית פרט לזה שכבר מת דהא לענין צרורות בתר
מעיקרא אזלת לגמרי וכשבור חשוב ליה והלכך הזורק הרגו לזה והשני בין שור
בין אדם יפטר לדברי הכל וא"ת אפי' אזלינן בתר מעיקרא לאו כמת חשבינן ליה
א"כ בכלי השני למה פטור על כרחך מפני שאין לו דמים הואיל וסופו להשבר
אף על פי שלא נשבר ומפני טעם זה אפי' תיזיל בתר בסוף נמי שני פטור שהרי
אין לו דמים וכדאמרי' דלרבנן דאמרי דמי ניזק פטור שאין לזה דמים אף על פי
שהוא כחי דהא תלמוד לר' ישמעאל חייב וכיון שכן היכי שמעינן מדרבה דבתר
מעיקרא אזלינן דלמא לעולם לאו כשבור חשבינן ליה דבתר בסוף אזלינן ואעפ"כ
השני פטור שאין לכלי זה דמים אף על פי שעדיין לא נשבר כמו שכתבתי ואף
על גב דאיכא למימר שלא פטרוהו לדברי האומר דמי ניזק אלא משום דבתר
מעיקרא אזלינן לענין ממונא ומיהו קטלא שאני אין הדעת מודה בזה אלא כמו
שכתבנו ואם דעת רבינו ז"ל כפי' הזה יפה פסק דבתר בסוף אזלינן ומש"ה פטור
הזורק דאפי' גרמא ליכא שהרי לא שברו ולפיכך כתב דקא אזיל מיניה מיניה:

חידושי הגר"ח בבא קמא דף יז עמוד ב:

בענין מנא תבירא תבר

זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור דאמרינן ליה מנא תבירא תבר. וקשה מה צריך לטעם דמנא תבירא תבר הא הכלי הולך לאיבוד להשבר והיא אבודה ממנו ומכל אדם ואין לה בעלים ופשיטא דפטור. והנראה דמיירי ביכול להציל הכלי, ולכן אינה אבודה ממנו ומכל אדם, דלא חל עליה הדין דאבודה כיון דיכול להצילה, ואעפ"כ שפיר חשיב מנא תבירא כיון שכבר נעשה בה מעשה שבירה דאם לא יציל הכלי הוא ישבר, וע"כ שפיר מיקרי מנא תבירא. ולפי"ז יתבאר דברי הרמב"ם (פ"ז מהל' חובל ומזיק הי"ב) דפסק הזורק כלי וכו' וקדמו אחר ושברו במקל וכו' שלא שבר אלא כלי שסופו להשבר מיד בודאי ונמצא כשובר כלי שבור ואין זה כגורם ע"כ, וצ"ע כוונתו בזה שאין בזה הדין דגורם, והלא פטורא הוא מחמת כלי שבור, אבל לפי"ד א"ש דמיירי הכא דיכול להציל הכלי והו"א דליתחייב משום גורם שגורם שלא יוכלו יותר להציל הכלי, ואף דעל עצם השבירה הוא פטור משום מנא תבירא, אבל יתחייב משום גורם, וע"ז כתב הרמב"ם דאין זה גורם, [כיון שאינו גורם היזק אלא רק מניעת הצלה].

חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף כו עמוד ב:

ואמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור, כלומר השני אבל הראשון חייב דבתר מעיקרא אזלינן וכל שזרקו מראש הגג וראוי לישבר הרי הוא כאלו נשבר, והכין משמע בריש פרקין דבעי רבא דרסה על הכלי ונתגלגל למקום אחר ונשבר מהו בתר מעיקרא אזלינן וגופה הוא כלומר וחייב בכל כאלו שברתו מעיקרא ברגלה או דלמא בתר תבר מנא אזלינן ואמרינן ותפשוט ליה מדרבה דאמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו פטור ופרקינן לרבה פשיטא ליה לרבא מבעיא ליה, אלמא משמע לכאורה דלרבה בתר מעיקרא אזלינן לחייב הראשון כאלו הוא גופיה תבר וכענין שהיינו מחייבין בדרסה על הכלי לכשתמצא לומר דבתר מעיקרא אזלינן, אבל הראב"ד ז"ל פירש ששניהם פטורין, שהראשון פטור שאף על פי שאמדהו לישבר שמא לא הי' נשבר והו"ל כאמדהו למיתה וחיה שהוא פטור, ושני נמי פטור כיון שאמדהו למיתה אמרינן מנא תבירא תבר. ולפי פירושו כי פשטינן לעיל גבי בעיא דרבא מדרבה דבתר מעיקרא אזלינן

לאו למימרא דבהא דרבה ראשון חייב, אלא דמינה שמעינן דאע"ג דנתגלגל ונשבר לא אזלינן בתר תבר מנא אלא בתר מעיקרא וכיון דנשבר לבסוף מתוך גלגול דריסתו חייב בנזק שלם.

ראב"ד שם:

הא דאמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור. אומר אני כל שכן הראשון שהוא פטור. אומר שמא לא היה נשבר. מי לא אשכחן אמדוהו למיתת וחייה פטור הכא נמי פטור ושני נמי פטור כיון דאמדוהו לשכירה מימר אסר מנא תבירא תברי (לט).

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף יז עמוד ב:

בעי רבא דרסה על כלי ולא שברתו וכו'. הקשה ריב"ק בר מאיר ז"ל אמאי לא פשיטא ליה מהאי אמרינן בפרק הזורק לא שנו אלא שקדם גט לדליקה אבל קדמה דליקה לגט לא מאי טעמא מעיקרא לשריפה קאזיל אלמא בתר מעיקרא אזלינן. וליכא למימר שאני התם דאכתי לאו ברשותיה דאם כן מה היה צריך לומר התם מעיקרא לשריפה אזלי. וכן קשה דבפרק הכונס אמרינן אינו משלם את הצער מפני שסופה להצטער תחת בעלה אלמא משמע דלאו בתר מעיקרא אזלינן. וי"ל דפלוגתא היא ודוחק דכיון דפלוגתא היא מאי בעי. ותו האי דפרק הכונס ברייתא היא. ורבנו העזרי הקשה מפרק שור שנגח גבי הניח אבן על פי בור ובא שור ונתקל בה וכו' עד דאי לאו בירא ידידי תורא דידך הוה קטיל ליה אלמא בתר מעיקרא אזלינן. ויש לגרוס תורא דידך נמי הוה קטול ליה. ורבי יהודה הקשה על פירוש רש"י ז"ל שפירש בפרק הפרה בפלוגתא דרבי נתן ורבנן גבי שור שדחף את חבירו לבור ופירש דרבנן סברי בתר מעיקרא אזלינן וסברי דבעל השור כוליה היזקא עבד וכו' אלמא דאיכא פלוגתא דרבנן ורבי נתן בהא והכא בעי רבא אי בתר מעיקרא אזלינן אי לא. ותירץ ה"ר מאיר דרבא מצי סבר דפלוגתא בפירוש דבריהן דליכא למיפשט מינה. מהר"י כ"ץ ז"ל.

חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף יז עמוד ב:

ובא אחר ושברו במקל פטור דאמר ליה מנא תבירא תברי. ודוקא בזורק הכלי בעצמו אבל בזורק אבן על הכלי לשברו וקדם אחר ושברו השני חייב שהראשון לא עשה כלום בכלי עצמו, ותדע לך דאל"כ אין לך צרורות כי אורחייהו דמכיון

שהתחילו הצרורות להנתז מתחת הרגל הרי הוא כאלו שבר את הכלי דבתר מעיקרא אזלינן, כן כתבו בתוס'.

רבינו פרץ יז:

**דאמר רבא זרק כלו מראש סגב וט' • חזקא זרק
הכל זרק אכן ע"נ כלים ובערם מפלה על
הכלי כא' אחר ושברו חייב ואעפ"י שסיה נשכר ע"י הא'
כמו מנא תבירא תבר כיון שהראשון לא עשה מעשה כנוף
הכלי ראל"כ לא משכחת בצרורות ח"כ.**

קצות החושן סימן שצ:

(א) ונתגלגל למקום אחר. בפרק כיצד הרגל (ב"ק יז, ב) בעי רבא דרסה על הכלי ולא שברו ונתגלגל למקום אחר ונשבר מהו, בתר מעיקרא אזלינן וגופיה הוא, או דלמא בתר תבר מנא אזלינן וצרורות ניהו, תיפשוט ליה מדרבה דאמר רבה זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור דאמרינן מנא תבירא תבר כו'. וכתבו תוס' (ד"ה זרק) ז"ל, ונראה דאם זרק אבן או חץ [על הכלי] ובא אחר ושברו דפשיטא דחייב ולא שייך כאן מנא תבירא תבר, דאי אזלינן נמי הכא בתר מעיקרא לא משכחת בצרורות חצי נזק, וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו עכ"ל.

אמנם מדברי הרא"ש נראה דגם בזורק חץ אזלינן בתר מעיקרא, שכתב בפרק כיצד הרגל (סי' ב') גבי התיזה ברה"ר והזיקה ברה"י חייב וז"ל, ואף על גב דגבי דרסה על הכלי ונתגלגל למקום אחר ונשבר אסיקנא לעיל כרבה דבתר מעיקרא אזלינן, הכא לא אזלינן בתר מעיקרא אלא אחר המקום שנעשה בו הנזק דגלי קרא ברגל ובער בשדה אחר (שמות כב, ד) והביעור היה בחצר הניזק עכ"ל. ואי נימא לחלק בין זרק חץ לזרק כלי א"כ מאי קשיא ליה מדרבה דהא התם התיזה ברה"ר דאינו אלא צרורות והו"ל זורק חץ, אלא ודאי דהרא"ש אינו מחלק בין זורק חץ לזורק כלי. וכן מוכח מדברי הטור ושו"ע בסימן תי"ח סעיף י' ז"ל, עשה האחד אש ובא אחר והוסיף אם יש במה שעשה הראשון כדי שתגיע למקום שהלכה הראשון חייב ע"ש. ומשמע דאינו חייב אלא הראשון ולא השני, ואי נימא דזורק חץ ובא השני ושברו השני חייב א"כ באש דהוי נמי משום חציו אמאי

אינו חייב השני או עכ"פ יתחייבו שניהם כיון דלא אזלינן בתר מעיקרא בזורק חץ.

ולשיטת תוס' דגבי חץ לא אזלינן בתר מעיקרא א"כ הא דפריך פ"ק דב"ק דף (ה') [י'] (ע"ב) גבי מרבה בחבילות אי דבלאו איהו נמי אזלא מאי קא עביד, ופירש רש"י (ד"ה מרבה) ובתוס' (ד"ה מאי) דמרבה בחבילות היינו באשו, וכיון דאשו אינו אלא משום חציו לא אזלינן בתר מעיקרא. ואין לומר דהא דאמרין בזורק חץ ובא אחר ושברו השני חייב היינו דוקא אם בא ושברו בידיים אבל אם השני ג"כ זרק חץ הראשון חייב ולא השני, דמאי שנא כיון דלא אזלת בתר מעיקרא בחץ. וכן משמע מדברי הנ"י פרק כיצד הרגל (י, א בדפי הרי"ף) גבי אשו משום חציו ז"ל, ואי קשיא לך א"כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות כו', לא קשיא שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותו שעה נעשה הכל ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא, דא"כ הו"ל למיפטריה דאנוס הוא כו', וה"נ אם מת קודם שהספיק להדליק את הגדיש ודאי משנת]לם ניזק מאחריות נכסיו דהא קרי כאן כי תצא אש (שמות כב, ה) כו', אלא כמאן דאדליק מעיקרא ע"ש. ומשמע מזה דגבי חץ נמי הו"ל כאילו אתעבד מעשה. ומ"ש תוס' דא"כ לא משכחת צרורות, נראה לענ"ד דאכתי אינו אלא כחו, ואף על גב דכמאן דנשבר דמי כיון דאינו אלא ע"י כחו הלכה דחצי נזק משלם, וכמו בתרנגולים שהזיקו ברוח שבכנפיהם (ב"ק יז, ב) כיון דאינו אלא ע"י כחו חצי נזק משלם.